

81. 24к-3

B-23

В. С. Ващенко, А. М. Поповський

**САМОБУТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ
МОВИ**

1995

З
Міністерство освіти України
Дніпропетровський державний університет

В. С. Ващенко, А. М. Поповський

САМОБУТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ МОВИ

Затверджено редакційно-видавничов радою
університету як навчальний посібник

Творили слагає слово
Трикарпенте дил реліозо
засту мчу

Антоніє Тимішор
15. X. 1996 р.
Степань

НБ ПНУС

598490

Дніпропетровськ

ДДУ

1995

Обов'язковий примірник

81.27к-3

ББК 81.411.4

В 23

Рецензенти: д-р філол. наук Т. І. Панько
д-р філол. наук Є. С. Отін

В 23

Ващенко В. С., Поповський А. М. Самобутні тенденції у розвитку мови: Навч. посібник. - Дніпропетровськ: ДДУ, 1996. - 44 с.

У посібнику подано лексичні матеріали для наукової характеристики самобутніх мовних основ. Вони можуть бути використані з педагогічними завданнями в зв'язку з вивченням двох близькоспоріднених мов - української та російської, а також у подальшому науковому аналізуванні розвитку їх лексичного складу. При цьому виконано цілеспрямований порівняльний огляд лексики за обсягом, зафіксованим у лексикографічних працях.

Для студентів-словесників, а також науковців та шанувальників українського слова.

ББК 81.411.4

© Ващенко В. С.,
Поповський А. М., 1996

Трипільський університет
ім. Василя Стефаника
БІБЛІОТЕКА
ІНВ. № 598490

ПЕРЕДМОВА

У лексичному складі кожної мови є свої самобутні слова, які можуть бути схарактеризовані у різних аспектах і за різними показниками, а зокрема за допомогою зіставлення, паралельного огляду їх у різних, хоч би двох близькоспоріднених мовах. Це - лексична категорія, яка легко пізнається в спосіб компаративного її аналізування, а також засвідчує самобутні тенденції у розвитку лексики окремої мови.

Лексична система кожної мови як цілісна організація слів виразно виступає при порівнюванні у своєму самобутньому самовизначенні з іншомовною лексичною системою взагалі або в окремих її складниках. І так стверджуються, перш за все, факти наявності чи відсутності в цілому складі лексичних одиниць певного типу у різних порівнюваних мовах, а також можливі функціональні заміни їх адекватними лексичними відповідниками або лексикалізованими та описовими словосполученнями. Саме так ця заміна фіксується в перекладних лексикографічних працях, у двомовних словниках. При такому аналізуванні лексичних матеріалів виявляється, що у кожній мові виступає свій оригінальний прошарок самобутнього типу в організації цілого лексичного складу.

Так от хоч би на деяких прикладах до цього бачимо, що в українській мові слово вітряк наявне, а паралельне /перекладне/, адекватне, рівнозначне до нього в російській мові відсутнє. Йому відповідає лексикалізоване словосполучення ветряная мельница. Отже, це слово виступає в українській мові самобутнім. Так само в українській мові слово жило з відповідником у російській мові все живущее. Аналогічно до цього українському самобутньому слову дармувати відповідає російське описове словосполучення ничего не делать. Так само українському самобутньому слову голотеча відповідає російське открытое место і т. п. Аналогічно до цього російському самобутньому слову алкать відповідає в українській мові словосполучення відчувати голод. Так само російському самобутньому слову безлуння відповідає в українській мові словосполучення

безмісячна ніч, російському самобутньому слову варганить відповідає в українській мові словосполучення робити нашивку, російському самобутньому слову веколуха відповідає в українській мові словосполучення стара дівка і т. п.

Отже зрозуміло, що лексична система кожної мови спирається у своєму розвитку і на властиві їй потужні самобутні сили лексичного порядку, створені та зміцнені в процесі корінного історичного розвитку. Вони самодостатні, своєрідні та виразно з цього погляду специфіковані як слова, що вказують на самобутні тенденції у розвитку лексичної системи.

Наявність у кожній мові прошарку активно зростаючих у кількості самобутніх лексичних одиниць - реальний і очевидний факт, до якого наука повинна повернути належну увагу. На нього треба зважати як на позитивне явище в організації мовного життя. Слова такого типу ствержені на своєму місці в складі цілої лексичної побудови та узвичаєні у практичному вжитку. Їх функціонування глибоко осмислено, обґрунтовано цілою мовною побудовою. Кожна самобутня одиниця виступає лише в одній мові як притаманна їй та відповідна до загальних тенденцій, що утримують в цьому напрямку лексичну побудову, її непохитну основу і складну корінну сутність. Вони утверджені та утримуються в мові як константні одиниці, такі, що не знаходять інших, адекватних лексичних відповідників. Це - абсолютні лексичні явища.

Самобутні слова функціонують у мовленні відповідно до його загального семантичного наповнення та оформлення як опірні одиниці у певних висловних контекстах. Вони семантично й стилістично глибоко осмислені. Це тип лексичних одиниць, які альтернативних паралелей не знаходять, бо спрямовують цілу мовну побудову, зміцнюють, утверджують і специфікують побудовні мовні основи. Вони виступають як потужний імпульс у самобутньому розвитку лексичного складу та витворюють потенціально не обмежене збагачення комунікативних можливостей людини. Оскільки ж наша мова за самою своєю природою вербальна / від лат. *verbum* - слово/, то тим більшої ваги набуває показ її самобутніх якостей за лексичними даними. І якщо кожна мова в цілому виступає самобутнім створенням, то її лексичний склад, зокрема, також виявляється з такими досить виразними ознаками.

УКРАЇНСЬКІ САМОБУТНІ СЛОВА
БЕЗ ЛЕКСИЧНИХ ВІДПОВІДНИКІВ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ

Багновиця - Болотное, топкое место // Туди й тягтима холодний вітер з боліт та багновиць. /З фольклору/.

Багнути - Сильно желать, хотеть // Він багне забути і про свій немолодий вік і про осоружну хворобу / Л. Дмитерко/.

Базарище - Место, где всегда бывает базар // На базарищі стояв гамір /С. Воскрекасенко/.

Байбара - Длинный пастуший кнут // Замекали вівці, заляскали байбарамі підпасичі, розлучаючи їх по дворах /А. Головка/.

Байда - Беззаботный, праздный человек /Всім до мене байдам байдуже /М. Бажан/.

Барложитися - Вальяться в грязи // Свиня захрюкала, барложачись край тину /Л. Боровиковський/.

Бапра - Большая глубокая лужа // Візок, запряжений однією конякою, стрибав по бапрах /П. Панч/.

Безбатченко - Внебрачный сын // Він же справді не знав своєї матері, не знав батька і був безбатченко, вихований у сирітському домі /Т. Смолич/.

Безвість - Неведомые места, безвестные места // Я дивлюсь у небо, дальнє та широке, де летять у безвість зоряні світи /В. Сосюра/.

Без'їжжя - Отсутствие пищи, голод // Одно безпиття, друге без'їжжя. /З фольклору/.

Безматерній - Сирота без матери // І не одну безматерню дитину від болєстї лихої рятувала, збирала сиріт в затишну хатину. /З фольклору/.

Безпиття - Отсутствие воды // Одно безпиття, друге без'їжжя. /З фольклору/.

Безсилок - Безсильный, немощный человек // Тепер люди маленькі й безсилки /Г. Барвінок/.

Белебень - Высокая открытая местность // Послужив Остал рік, а на другий уже грунт і хату купив. Якраз на краю села, на белебені /П. Мирний/.

Бережина - Береговая высохшая трава // За городами слалось поросле високою бережиною дно балки /В. Козаченко/.

Бичня - Стадо волів // Звелів Еней з бичні волів пригнати /І. Котляревський/.

Бовваніти - Виднеться, показуваться издалека // Високий правий берег бовванів за рікою, мов далекі гори /Д. Яновський/.

Бовдур - Дымовая труба // Проти сонця дими з бовдурів мчали у прозоре небо /С. Васильченко/.

Божевільня - Психиатрическая больница // Її відвезено до божевільні, а хата стала тиха /Д. Яновський/.

Борвій - Сильный ветер, буря, ураган // Явори й темні дуби, до негоди та борвів звиклі /Д. Українка/.

Бубнити - Играть на бубне // Захлиналася гармошка, і бубон бубнів /А. Головка/.

Валування - Сильный лай многих собак // Собаки не спали. Як проходили хлопці темними вулицями, - позаду їх піднімалось неприємне валування /П. Мирний/.

Варенуха - Сваренная с медом и другими специями водка // Гостям подали варенуху з родзинками й сливами /М. Гоголь/.

Варивода - Капризный человек // Це ж не чоловік, а вари- вода, нудьга і печаль /М. Стельмах/.

Вербляниця - Время в самом начале весны, когда цветут вербы // Вербляниця - то ще не весна: і сніг припада, і крупі ідуть./З фольклору/.

Вервечка - Одна из четырех веревочек, на которых подвешена колыбель // Скрипить на вервечках колиска, і вітер по шибці шкребе /А. Малишко/.

Вертунець - Летучая мышь // Одні тільки вертунці часом літали перед його очима /П. Мирний/.

Верхняк - Верхня составляющая часть чего-либо // Трактор працює в натузі, лемеші ріжуть густий верхняк /К. Гордієнко/.

Верховина - Горная вершина // Знову вставали Альпи, зникали верховинами в хмарах /О. Гончар/.

Верховіття - Верхние ветви деревьев // Тільки рясним верховіттям шептала вічнозелена сосна /Л. Українка/.

Вершак - Верхушка дерева // Смерека, якій утято замолоду вершак. /З фольклору/.

Вершій - Работник, заканчивающий верхнюю укладку стога // Вершія немає на оцей стіг. /З фольклору/.

Веселувати - Гулять на свадьбе // Аж тиждень веселували, як Марка женили. /З фольклору/.

Веселуха - Веселая женщина // Ти ж знаєш наших веселух іздавна: Марина, Векла, Ганочка, Тетяна /І. Вирган/.

Веслувати - Грести веслами // Рибалки веслували, щоб швидше підійти до пристані /М. Трублаїні/.

Веснувати - Проводить весенние работы // Чи здорові коло вас, гадзине Марто? Та й як веснуєте? /О. Кобилянська/.

Вечорниці - Вечерние собрания молодежи для гуляння // На весілля чи на вечорниці - як-то було Катря весело поспішається /М. Вовчок/.

Виблудитися - Заблудившись найти потом дорогу // Насилу виблудивсь таки з лісу /Б. Грінченко/.

Вибітківувати - Вымостить, выложить дорогу камнем // Чому б не вибрати оте каміння і не збити його до купи, вибтківували шлях? /О. Досвітній/.

Вибуйати - Вырасти, развиться роскошно, буйно // Походила ростом на матір, вибуяла, мов пальма, вгоду /О. Кобилянська/.

Вивертень - Вывернутое ветром /бурею/ дерево // Він пройшов борвієм, грозами над краєм, покривши землю вивертнями, корчем, і наново прислатими садами /І. Вирган/.

Виворотки - Обувь, шитая наизнанку // А скажіть, пане Шнай-дере, як шийються жіночі черевики-виворотки? /З. Тулуб/.

Вигрів - Время, когда греет солнце; солнечное время
// Ливні дощі стривожили Теклю, сіно в копицях винокло. Нема
вигріву /К. Гордієнко/.

Визимувати - Пережить зиму, существовать в течение всей
зимы // Пасіка визимувала добре, будемо з медом /О. Вишня/.

Вилітуватися - Пережить лето, существовать в течение всего
лета // Вони виїхали, а кішка осталась, так вона собі по клу-
нях і визимується і вилітується. /З фольклору/.

Випрацювати - Достигнуть чего-либо тяжелым трудом // Скіль-
ки працював Твердохліб на бояр, а що випрацював? Болячку з мо-
тузкою /А. Хижняк/.

Високочолій - Попід горою, яром, долом, мов ті діди висо-
кочолі, дуби гетьманщини стоять /Т. Шевченко/.

Вистаратися - Достигнуть, добиться чего-либо своими усилия-
ми // Порадив дати його в університет, щоб вистарався на докто-
ра /І. Н.-Левицький/.

Витицувати - Намечать веки на поверхности земли // Бенедьо
працював цілими днями, витицував плани будинків /І. Франко/.

Витуманити - Получить обманом /Одну часть проп'є він
сам, а три часті витуманять і вкрадуть у нього товариші
/О. Кобилянська/.

Витяжка - Специально вытянутый в особой форме целостный
кусок кожи для сапога и голенища // Він з безформенного товару
ліпив красиві витяжки, модні в той час /П. Чабанівський/.

Вицяцькуваний - Пестро разукрашенный, размалеванный
// Білі рукава сорочки хороше вицяцькувані квітками /П. Мирний/.

Відземок - Часть ствола дерева от корня до листьев
// Трохи згодом признався, що гепнув головою до якогось від-
земка, немов добнею /Л. Мартович/.

Відколи - С тех пор, с той поры // Відколи вона віддала-
ся, не перестає вона марити про такі чоботи /М. Коцюбинський/.

Відзимки - Конец зимы // Уже минули відзимки, а весна
все запізнюється. /З фольклору/.

Відливало - Коши для вичерпвання води // Принесіть відливалю, та вихлипайте всю воду. /З фольклору/.

Відпис - Письменний ответ //Написав усе, що сталося, і просив відпису /А. Сандимирський/.

Відполовинити - Відділити половину чого-небудь, отрезати и т. п. // Я найшов драмочку, зараз одполовинив собі, а то їй на пелючки покинув /Г. Барвінок/.

Відсебеньки - Самовольные действия, поступки, вандуки и т.п. // Що ви там одсебеньки правите? - весело прошебетала Лабі до Михайла. - Це не відсебеньки, а киття - відповів він і спроекма пішов стежком в напрямку до села /К. Досвітній/.

Відсердитися - Перестати сердитися // А як тільки розсерджуся, мовчу цілу днину, то він так і падає, мов коло матері. Я й відсерджуєсь /Г. Барвінок/.

Відсоння - Солнечная сторона // І дні весняні ще на осінь схожі, а на відсоння вже повзуть жуки /М. Дмитерко/.

Відтанер - С этих пор, с этого времени // Колинь вілли були немські, а відтанер маломатинуть народові /О. Гончар/.

Вікнина - Отверстие в стене для окна //Будинок дихав пустком через черні вікнина поверхів /С. Тудор/.

Вігнянка - Верная жена // Твій син оженився, помяв собі вігняночку. /З фольклору/.

Вітряк - Ветряная мельница //Ставок, гребелька і вітряк з-за гаю крилами махав /Т. Шевченко/.

Віхоть - Пучок соломи, сена и т. п. // Рає вітер кінці по стерні, несе й котить віхті збіжжя по полю /А. Головка/.

Вовкірня - Волчья яма, волчье логовище // Тату, там у вовчій яру у вовкірні двоє коней збантаємо /М. Вовчок/.

Вовкодух - Злой человек // Гляди в мене, не розледацій між моїма вовкодухами /М. Вовчок/.

Водянка - Кадка для воды // Стоїть кухоль на родянці - піди та й налийся /Б. Грінченко/.

Возовиці - Связка с поля урожайного хлеба // Був час возовиці, і в повітрі пахло пшом та снопами /М. Трубіаїні/.

Ворітниця - Воротная створка, воротный столб // Ворота вже були причеплені до ворітниць, але так, що їх ніколи не можна було гаразд причинити /І. Н-Львицький/.

Воріття - Место для ворот // Без світла темної пори ні кроку навіть за воріття /П. Грабовський/.

Галовище - Змеинное гнездо, место пребывания змей // Там уже гадка визирає з свого галовища /З фольклору/.

Галушки - Род кушанья, приготовленного из мучных кленок // Смачно пахне борщем або галушками /М. Коцюбинський/.

Гараздувати - Жить хорошо, в достатках // Найголовніший емісар під боком в мене гаразде /І. Франко/.

Гасниця - Керосиновая лампа //А вже ніч. Ледве блима гасниця /В. Бичко/.

Гедзатися - Возбудженно бегать, мечась из стороны в сторону // Корови йшли тапер спокійним попасом і не гедзались, не бігали в шкodu /П. Кузалашк/.

Героїти - Вдохновляют героические чувства //Любов к отчизні де героїть, там сила врага не устоїть /І.Котляревський/.

Гирявий - С низкостриженной или бритой головой // У його стільки землі, як у гирявого чуприни /Б. Грінченко/.

Глядько - Тот, который часто смотрит, всматривается //Глядько не наглядиться, хвалько не нахвалиться /З фольклору/.

Голотеча - Открытое место, голое место // Сама крайня хата, ще й стоїть на такій голотечі, без найменшого захисту /І. Франко/.

Дарівщина - То, что подарено // Ми на дарівщині китимо-мо /З фольклору/.

Дармувати - Находиться без дела // Чи в тебе ця сокира дармує? Позич її на час /Б. Грінченко/.

Дзюба - Девушка с лицом, изрытым оспой // А що кому до того, що я дзюбу люблю, а я дзюбі черевички куплю /З фольклору/.

Дзюрити - Течь, вытекать тонкой струей // Молоко дзвінко дзюрить в дійницю та затікає аж на рукав /М. Коцюбинський/.

Дибати - Медленно и неумело ходить, тяжело переставлять ноги // Вона ледве-ледве вмiла спинатися на ноги і дибала навколо своєї мами /Ю. Яновський/.

Димар - Дымовая труба // Показався димар цукрового заводу /А. Шиян/.

Дичак - Дикий зверь // На людей позира, як дичак який /А. Свидницький/.

Днялавий - Очень давний // І вдвох тихенько заспівать ту думу сумную днядавню про лицаря того гетьмана /Т. Шевченко/.

Довбня - Большой деревянный молоток // Дружно гунають довбні та лопи /А. Головко/.

Довговіт - С длинными ресницами // Сині очі зустрічають погляд сірих, довговітх /М. Рильський/.

Доїжно - Достаточно еды // Чи доїжно, чи доїжно тобі? /З фольклору/.

Доївка - Земляной пол // Бабуся настелила на доївці рядна /В. Собко/.

Доїжно - Возможно вволю лежать // Чи доїжно, чи доїжно тобі? /З фольклору/.

Домарити - Быть, находиться дома // Чи се сама домарила, чи се мала гості? /З фольклору/.

Досвіток - Предраассветное утреннее время // Темним досвітком усі троє вийшли з села /Г. Барвінок/.

Досі - До сего времени, до сих пор // Неситі і ксьондзи, магнати нас порізнили, розвели. А ми б і досі так жили /Т. Шевченко/.

Дотепер - До настоящего времени, до сей поры // Бідив я, та й дотепер бідую. /З фольклору/.

Дотепність - Утонченность мысли и умение оформлять ее 'словесно // Старицький справді дуже дотепно говорить про Лисенка і Бетховена /Л. Українка/.

Дранка - Драмаля /рвана/ одежа /рубаша/ // Дранку на плечах побачив, що не давала тепла /М. Коцюбинський/.

Дремути - Пуститися бекать // Як зірнувся з місця, як дрему з двору - тільки закурило /П. Мирний/.

Дригати - Делать быстрые движения ногой // Тепер вони сплять з перепоя, не дрига ні один ногою /І. Котляревський/.

Дровітня - Дровяной сарай // В крилах будинку були сарай, дровітня. хлівець для кіз /Ю. Смолич/.

Дудлити - Много и жадно пить // Вся компанія кинулась дудлити пиво й розвеселилась /І. Н.-Левицький/.

Дулевина - Очень закаленная сталь // Нічого, друже, не курися! В дулевину себе закуй /Т. Шевченко/.

Дулілка - Сладкая настойка из дудь // Частував його всякими дулілками, калганілками, варенцухов та іншими настоянками /О. Ільченко/.

Єдиняк - Единственный сын // Вони втішалися одним живим сином, єдиняком /І. Н.-Левицький/.

Живдо - Все живое, живущее // За сонцем усе живдо прокинулось /П. Мирний/.

Жукто - Кадка для бучення // Вона вибрала сорочки з жукта. пішла на ставок прати /І. Н.-Левицький/.

Жостяк - Перезрелый огурец с желтой окраской // Огірок дай, та не жостяк, а тверденький /А. Шияк/.

Жупан - Род мужской верхней одежды // І Ярина дає збров, а Степан сідає коня, свого товариша, й жупан одягає /Т. Шевченко/.

Забудько - Беспамятный, забывчивый человек // Сми був таким забудьком, що коли вийде на двориче із своєї хижі, то не знає, де стоять двері /П. Коляк/.

Завузький - Слишком узкий // То завузьке на мене, трохи розпусить, бо душить /О. Маковей/.

Завузлити - Завязать узлом // Натяг вірвовку і став зав'язувати. Не встиг він удруге завузлити, як просунулась рука /О. Стороженко/.

Загальник - Общее место в речи, банальная фраза // До другої бесіди Ігор підготується краще. Загальників у його мові вже не буде /О. Шоккопляс/.

Зайда - Пришлий, заходий человек // Бурлаки мовчали й курили лямки, поглядали скося на якогось зайду /І. Н.-Левицький/.

Заквітчувати - Украшати цвєтами // Нимідора заквітчувала дочку, милувала, як рожу в садочку /І. Н.-Левицький/.

Залізниця - Железная дорога // Колія залізниці гострою смугою перерізала широку відстань заводів від нового міста /О. Коппенко/.

Залісок - Опущка леса // Приходить на залісок, - ах вовчиця з вовченятами там грається. /З фольклору/.

Замолоду - В молодости, в юности // Поліна Андріївна замолоду була красунею /О. Вейченко/.

Занепадати - Приходить в состояние упадка // Чоловік з нудьги зовсім занепаав здоров'ям, ступів якось /М. Вовчок/.

Заніз - Палка, которая вставляется в край ярма и поддерживает шею упряженного быка // Ногонич повиймав занози з ярма і налігані воли пішли настися /Б. Грінченко/.

Запічок - Место за печью // Дивимось: із запічка алазить хлопчик /А. Тесленко/.

Заполоч - Цветные нитки для вышивания // Над вікнами висіли чисті рушники, вишиті червоною заполочю /П. Панч/.

Застолітній - Проживающий более ста лет // І сідала і горбатая, мабуть застолітня. /З фольклору/.

Затиля - Задняя сторона чего-либо // Поки старий сумує на балконі в затиллі будинку, перед фасадом його відбуваються кравді і шумні сцени /І. Волошин/.

Затінок - Мало освещенное место в тени // Батько з сином виходять із затінку на сонце /О. Донченко/.

Затірка - Род мучного кушання // Страва була звичайна: пиття затірка та картопляні товчмачі з маком /Я. Українка/.

Захалявний - Хранимый за голенищем // Тарас Шевченко, схилившись над захалявною книжкою, огризком олівця звірляв паперові тривожні слова /Н. Рибак/.

Захарчований - Отощавший от недоедания // Кінь був такий захарчований і худий, що можна було полічити на ньому всі ребра /О. Бойченко/.

Заціпити - Затяскивать, зажимать зубы, уста свои // Вона притискла руки до лица, заціпила зуби, хотіла бути спокійною /О. Кобилянська/.

Зашпори - Острая боль в поверхности рук от мороза // Одрозу з морозу в руки і в ноги Каленика просто зашпори зайшли /О. Іваненко/.

Збайдужити - Стать равнодушным, потерять интерес, стать безразличным // Як моє бажання не оправдється, я збайдужію до всього /І. Н.-Левицький/.

Звакати - Принимать во внимание // Але, будьте ласкаві, звакте лишень, що все те потребує грошей /І. Франко/.

Звікувати - Прожить всю жизнь // В цій хаті я зросла, звікувала, зазнала добра й лиха /М. Коцюбинський/.

Зводи - Очная ставка // Я з ним на зводах не був /І. Франко/.

Згедзатись - Забегать, замотаться из стороны в сторону // А бджоли дзигчали над рядом і кидалися усім в лице. Баби й діди схопились і кинулись втікати, неначе згедзались /І. Н.-Левицький/.

Згрошити - Обратить в деньги // Як їхатимуть на Кавказ на жито, то сей садок згрошать. /З фольклору/.

Здитиніти - Впасть в детство // Старий зовсім здитинів, марить героїчними походами /Л. Фурманов/.

Здорожитись - Устать от дороги // Вона в дорозі не виспалась, дуже здоровилась, була роздратована /І. Н.-Левицький/.

Злукати - Быть здоровым // Коли б, кажуть, злукав, нехай би вештався, де хоче, а то хворий /М. Кропивницький/.

Златкувати - Покрывать многочисленными латками // Уся свитина була златкована чорними і рудими латками /І. Барвінок/.

Злісниця - Злая женщина // Ходить вона по кімнаті, мовчазна, горда. А злісниця - нехай бог боронить /І. Франко/.

Знікчеміти - Превратиться в ничтожество // Мені стало нудно жити, здалось, що я "погас", знікчемів /Л. Українка/.

Зодягний - Хорошо одетый // Дивітесь, люди добрі, який я зодягний, та ошатний /Г. Барвінок/.

Зорити - Смотреть, глядеть, следить пристально // Пойми все стоїть, усе зорить у далечинь/А. Шиян/.

Зоріти - Быть звездным, усеяться звездами // Уже зоріло небо і Стах вів "Колумб", керувчись зорями і маяком /М. Труб-лаїні/.

Кабиця - Кухонная летняя плита // Маріора варила обід у глиняній кабиці на подвір'ї /М. Копринський/.

Каложитися - Купаться в луже // Ти його святити несеш, а воно ще таки каложиться./З фольклору/.

Каменувати - Побивать камнями // Каменувати мене не можеш, та не маєш за що /Л. Українка/.

Кам'яниця - Каменное строение // Привела до кам'яниці, довгої-довгої, облупаної, чорної /П. Мирний/.

Кашник - Горшок для варки каши // Килина витягла кашник. Пшоняна каша на мелоці так і пороснула по долівці /П. Мирний/.

Квітчати - Убирать, украшать цветами // Він дівчину квіт-чає і молодю своєю називає /Л. Українка/.

Кирея - Род мужской верхней одежды // Довга на ньому кирея, під киреєю хупан синій /С. Васильченко/.

Кобеняк - Длинный суконный дождевой плащ с кашпоном /Чи бачив, іде гень собі козак по полю? Як цупко він нап'яв на плечі кобеняк /Є. Гребінка/.

Ковганка - Деревянная ступка для толчения сала // Ковган-ка - салу переводчиця./З фольклору/.

Ковінька - Палка с загнутым концом // Карпенко побачив по-стать діда з ковінькою, що йшов стежкою /В. Вершигора/.

Козиритися - Ходить козырем, гоголем // Коло дівки паруб-онько півнем козириться./З фольклору/.

Коїти - Творить неладные дела // Не знав, мій друже, чи сатана диho коїв /Т. Шевченко/.

Колінчити - Бить коленом // Вже він мене колінчив, колін-чив після сього, а хата все-таки при дітях зосталася /Г. Бар-вінок/.

Коловорот - Ворота на границе села // Аж насиду перед ве-чір до села придибалась. Ідуть вони в коловорот /С. Руданський/.

Копаниця - Разновидность мотыги, заступа // Сотні колгосп-ників з копанями і сокирами виходили на болота, копали кана-ви /М. Стельмах/.

Копанка - Яма, вырытая для скопления воды // Дівчина нахилилась над копанкою, бере воду та стиха співає /П. Мирний/.

Копець - Выкопанный межевой знак // Високий копечень означував границю села /І. Франко/.

Кородитися - Маловаться на боль, на недомогание // Все було кородитися на ноги або часом слабує /І. Н.-Левицький/.

Коротуха - Малорослая женщина // Ой жінко моя, коротушечка! Чи нічого повечерять, моя душечка? /З фольклору/.

Кортіти - Очень хочется, сильно хочется // Дуже кортіло вовкові попоєсти /О. Копиленко/.

Корч - Суковатое или выкорчеванное дерево // Всюди в воді пливли колоди, корчі й дошки /О. Ільченко/.

Корчівка - Место, где выкорчеван лес // Все й ліс порубали Корчівку нову покрила хвиляста родюча рілля /П. Воронько/.

Коряк - Ковш с ручкой для отлива воды // Льохи, шинки з шинкарками, з винами, медами закупили запорожці та й тнуть коряками /Т. Шевченко/.

Косовиця - Покосное время, косьба сена // Цілою громадою стали вони на косовицю сіна /П. Мирний/.

Криниця - Примитивно оборудованная деревянными перекладинами яма для добывания воды. Свообразный колодец // Марія встала та й пішла з глеком по воду до криниці /Т. Шевченко/.

Кулачити - Бить кулаками // Як прозрів Турн, кулачив Рутулян і других врагів /І. Котляревський/.

Куліш - Род супа из пшена или других круп // На вечерю був куліш пшоняний /М. Вовчок/.

Латянка - Латанная одежда // У нас світилка-латянка, у неї сорочка латянка. /З фольклору /.

Легкобит - Человек, проживающий легкими заработками // Ми робітні люди, продукуємо гроші, а Ви, легкобити, ужиткуєте /Д.Мартович/.

Лемішка - Род кушанья из гречневой муки // Тут з салом галушки лигали, лемішку і куліш глтали /І. Котляревський/.

Лівниця - Левая рука // Опускаючи лівницею червінци, Богдан правою рукою несподівано поцупив старця за волосся /Я. Качура/.

Ліжник - Домотканное шерстяное одеяло //Палочна здубилась, як тільки почало дніти. Одкинула теплий ліжник і встала на ноги /М. Коцюбинський/.

Літепло - Теплая вода // Гафійка гриміла ложками, хлопала літеплом / М. Коцубинський/.

Лопуцьок - Молодой сочный стебель растения, съедобный // А сирота її в селі лопуцьки Ість, ставочки гатить /Т. Шевченко/.

Лукавник - Лукавый человек // Ні богові свічка, ні лукавни-
ку дудка. /З фольклору/.

Лягови - Время, когда ложатся спать // Нерано, вже й пізні ляги минули /М. Коцубинський/. Сиджу я одного вечора, так уже у пізні лягови, пряду /М. Вовчок/.

Маківка - Маковый цветок // Подекуди лиснять червоні та білі грядки маківок, пронизаних сонцем /І. Н.-Левицький/.

Макітра - Большой глиняный горшок с широким отверстием для кулинарных изделий // Ще довго Марія по хаті вешталась. Підбивала тісто в макітрі /А. Головка/.

Маміт - Изнеженный маменькин сынок // Од мамій сказав батько - тебе ніяка війна не переробила, маміт та й годі! /Ю. Яновський/.

Манівці - Непрямая, обходная дорога // Переночувавши за річкою, він другого дня манівцями повернувся до села /В. Козаченко/.

Мантачити - Точить косу // Косарі над дорогою стали мантачити коси /К. Гордієнко/.

Марнувати - Тратить, терять, расточать попусту // Він марнує дорогий час, а вони там сидять собі, згорнувши думки /М. Коцубинський/.

Материзна - Наследство по матери // На такій саті, істині та такій материзні можна було б добре на світі прожити /Ю. Яновський/.

Мител - Теплая вода для мытья головы // В ночви налила митло, щоб змити голову, то була субота /І. Н.-Левицький/.

Мокряк - Болотистое место // Ми все держалися придністрянських сторін, мокряків та очеретів /І. Франко/.

М'якушка - Мякиш хлебный // Син на снідання нарізав беззубому батькові самих шкуринок, а собі брав м'якушку /Б.Грінченко/.

Надвечір - Перед вечером, под вечер // Надвечір в парку ди-халось чудово /І. Муратов/.

Налигач - Веревка, связующая рога вола или корове // Тронько оперішив ложиною корів і потяг за налигач геть /І.Рябокляч/.

Невправка - Невозможность успеть с чем-нибудь // Вставай мершій, бо без тебе невправка. Мішки допоможеш зав'язувати /О. Донченко/.

Недвига - неподвижное существо // Тільки я одна недвига проживаю, мов суцїга, в самотині тут одна, поки прийде смерть страшна /І. Манжура/.

Недогода - Неудачное, неудовлетворительное состояние // Будьмо щасливі наперекір всім недогодам і неприємностям /М. Коцубинський/.

Недотепа - Неумелый человек // Виросте людям на сором отака недотепа, що й тарїлки помити як слід незугарна /Ю. Збанацький/.

Недочувати - Плохо слышать, быть глуховатым // Ти що, недочувати вже на старості літ почав? /Ю. Смолич/.

Незугарний - Неопосібний к чому-либ, неумелый к делу // Мелашка була молода, незугарна до важкої роботи /І. Н.-Левицький/.

Неодїкний - Плохо одетый // Так собі, чоловік неодїкний. бідний /З фольклору/.

Непотрїб - Все ненужное, негодное // Він скупукував цей зукитий катній непотрїб, лагодив його, мастив гасом і продавав з прибутком /І. Микитенко/.

Неслух - Непослушный человек // Ах, який же з тебе неслух Настусю! - сказав студент /Л. Українка/.

Ночви - Корыто для стирки белья // Посеред кухні стояли на табуретці ночви, з яких адїмалася пара /О. Донченко/.

Обабіч - По обеим сторонам // Обабіч залїзниці веленїть розкішні сади і баштани /О. Десняк/.

Обігуч - Обеими руками // Донька обігуч вкопилась за молот, гупнула ним по залїзу /М. Стельмах/.

Обляги - Время, когда ложатся спать // Вже в пізні обляги Онися замкнула скриню /І. Н.-Левицький/.

Обмаївати - Украшать чем-нибудь /зеленью, цветами и т.д./ // Отак обмаївши, раділа стара, позирючи на прибрану хату /А. Свидницький/.

Огризок - Недогрызенный кусочек чего-нибудь // Кожний клаптик паперу, кожна газета була списана огризком хімічного олівця /Ю. Збанацький/.

Одвірок - Боковой или верхний брус рамы дверей // Наймичка у порогу вхопила руками за одвірок та й зомліла /Т. Шевченко/.

Одноруч - Одной рукой // Олеся підходила до фортепіано, торкала одноруч холодні клавіші /М. Олійник/.

Озерявина - Место высохшего озера // А навкруги волохатів терен, темні яри озерявини /А. Мисак/.

Оковирний - Приятный на вид // Та не дивуйтеся, коли і я навчилася коло їх усякого такого оковирного слова /В. Кучер/.

Опічок - Край печи // Заглянув у піч, рогацем пробив горщик - потекло аж по опічку /А. Головка/.

Ополоник - Большая разливательная ложка // Федоська витягла з печі горщик, ополоником налила в банку окропу /М. Олійник/.

Осушок - Кусок сухого хлеба // Хлопець одколупав од перепічки осушок, почалапав босими ногами до судника, щоб натерти осушок часником /Д. Мухетик/.

Очіпок - Головной убор замужней женщины // Попід хатами в кольорових очіпках сиділи баби й молодиці /С. Васильченко/.

Пагілля - Отростки ветвей, маленькие веточки // Наливав весна річки до краю, будить пагілля золоте /А. Малишко/.

Паморозь - Тонкая льдина на поверхности земли, на окнах, на деревьях // Мороз розмалював вікониця паморозь /О. Донченко/.

Перволіток - Человек юных лет // Пані наша була не перволіток та й не яка стара /М. Вовчок/.

Первоцвіт - Первые весенние цветы // Палай! Цвіти! Красуйся весно первоцвітом! /А. Головка/.

Передобіддя - Передобеденное время // Надворі стояло гаряче передобіддя, що більше нагадувало глибоке літо, ніж початок осені /С. Трудор/.

Перішити - Сильно бить, пороть // Бжозовський кичувся до Миколи й почав перішити його батогом /І. Н.-Левицький/.

Підбігцем - Почти бегом // Отак гуторячи, поспішали ми трохи що не підбігцем додому /І. Франко/.

Підбрехач - Пособник лгуна // Ах ти, підбрехачу! Та почекай же ти, навчу я тебе, як брехню завдавати! /І. Франко/.

Піддашок - Навес над выходной из дома дверью // Троє скідців вели на відкритий ганок з піддашком від причілка до причілка /С. Скляренко/.

Підосінній - Который бивает в начале осени // Ночі підосінньої година тебе зустріне з поїада в лісу /А. Малишко/.

Підпасич - Помощник пастуха // Коли до десяти літ, узять його до двора за підпасича /І. Франко/.

Підсвинюк - Более взрослый поросёнок // Худі підсвинюки на високих ногах нікали по вулиці /М. Коцюбинський/.

Підстаркуватий - Не молодих лет // Чемеринський був уже підстаркуватий чоловік /І. Франко/.

Плахта - Женская одежда типа юбки // У скрині були плахта, намітка, очіпки - усе жіноче вбрання /М. Вовчок/.

Побабчитися - Сделаться старухой // Домаха дівкою посивіла і понабчилася /З фольклору/.

Побігач - Человек, бегущий по доверенным делам // Розпухла рука боліла, цей час він був тільки за побігача /О. Досвітній/.

Побратим - Названный брат // Коло діда сидів його дамій товариш і побратим Григорій /О. Довженко/.

Поворозка - Веревочка, приспособленная для завязывания чего-либо // Вона латала мішок для харчів, пришивала до нього поворозки /А. Хмільняк/.

Пов'язь - ~~Краще~~ Краще ~~связи~~ связи // Може, думар собі, знайдеться який пов'язь між двома легендами /Г. Барвінок/.

Подзвін - Звон по умершему // Один дума, як би його достроїть палати, другий дума, як би його на подзвін придбати /Г. Шевченко/.

Позаторік - В позапрошлом году // Твою долю, моя доню, позаторік знала /Г. Шевченко/.

Позивати - Предъявлять иск, привлечь к суду // Наумиха стріла його з повістков з суду. Роман позиває Семена за позичені гроші /М. Коцюбинський/.

Полумисок - Глубокая тарелка // Мотря поставила на стіл полумисок з сметаною й тарілку з шматочками сала /І. Н.-Левичський/.

Попасом - Пася на ходу // Худобу попасом погнали ще вчора /П. Панч/.

Пороснути - Разделиться врасыпную // Доц пороснув йому в лице /П. Мирний/.

Порова - Царський сніг // А за вікном летить порова і сонце в ній неначе дим /В. Сосюра/.

Посестра - Називання сестра // Цара дядя, любая посестро, що прийшла мене порятувати /Л. Українка/.

Потверезу - В трезвом виде // На другий день ми пішли до його уже потверезу і балакали./З фольклору/.

Помалкуватися - Поздороватися или попрощатися, сняв напку // Братчики відходили тихо, помалкувавшись ще раз з товаришами /О. Довженко/.

Правиця - Правая рука // В'ється Остап і рубається, як правиця козацькая зомліває /М. Вовчок/.

Прийми - Лизнь в семье жени // Коваль Артем Мовчан кив собі в приймах у бідної вдови /В. Кучер/.

Приймак - Муж, перешедши в семью жени // У приймах представ би, так сім'я велика /М. Коцюбинський/.

Прикорень - Часть ствола у корня дерева // Над водою на прикорні вілхні сиділи якийсь парубок та дівчина /С. Васильченко/.

Прикухонюк - Пристройка к кухне // Чи не думате до кухні, вона у вас тікувата, прибудувати прикухонюк? /Г. Барвінок/.

Присок - Горячая зола с огнем // Затягівся присок дрібними зірками, та вогник не спалахнув ні на мить /Л. Українка/.

Причілок - Боковая стена адания // Хата стояла причілком на дорогу, а глухою стіною виходила в ліс /В. Кучер/.

Провесінь - Ранняя весна, начало весны // Стояла вже провесінь. Сніг давно ставує під лисими промінцями південного сонця /Д. Смолич/.

Простоволосий - С непокрытой головой // Познімали малки. Стояли виртуял один до одного, простоволосі, у калюбі по вибтому товаришеві /А. Головка/.

Ранкувати - Проводить утро // На калюбі зозуля, а на калюбі сивая там кує, нокує, ранкує, ніхто зозулі не чує /З фольклору/.

Рачки - Стать на четвереньки, раком // Фельдшер швав, потім став рачки, мов хотів завити на сонце /Д. Яворський/.

Ремигати - Зевать квачку // Ідуть його воли, воли полові!, ідуть, ремигарть /Т. Шевченко/.

Репідити - Очень сильно бить // Он кума Тетяна репідить Миколку за те, що шапку загубив /О. Вишня/.

Різачка - Режущая боль в животе // У колісці ще напала його різачка, день і ніч кричала дитина /П. Мирний/.

Розжитво - Хорошая жизнь // Хоч би яке там розжитво, так не хочу в прийми /З фольклору/.

Розпанахати - Резким движением рассекають чем-либо острым // Може зійдуть і виростуть ножі обоюдно, розпанахають погане гниле серце трудне /Т. Шевченко/.

Розстань - Место расставания, прощания // Дмитро провів Мірошниченка аж до розстані /М. Стельмах/.

Ромсати - Надоедливо, капризно плакати // Тепло одягнуте, мале, воно не встигало за матір'ю і весь час ромсало /І. Ле/.

Ряднина - Плотное домотканное полотно из конопляной пряжи // В кімнаті квіти і стежки з зеленої ряднини /В. Сосюра/.

Рядно - Простыня или покрывало из грубого домотканного полотна // Марія застеляє свіжим рядном талчанчик /М. Стельмах/

Сага - Речной залив // Над Дніпровою сагою стоїть явор меж лозов /Т. Шевченко/.

Сак - Рубленный хлеб, в котором откармливают свиней // Ні в чому не кохалася так тітка Софія, як у кабанах. І тепер у саки сиділо два кабани завбільшки з телят /Л. Яновська/.

Самотужки - Своими силами, без посторонней помощи // Хай краще я самотужки всі лямки тягатиму, аніж маю нарікання терпіти /О. Гончар/.

Світилка - Девушка, совершающая обряд на свадьбе // Перед вечором прийшов молодий з боярами, свашками та світилками /І. Н.-Левицький/.

Скрута - Крайняя нужда, большое затруднение // Туди він не часто забігає, хіба вже до скруту чого треба, то знайде /П. Мирний/.

Сльота - Ненастная, мокрая погода // Восени й весною, як розпочинається негідь та сльота, все містечко неначе плаває в болоті /І. Н.-Левицький/.

Снага - Решительность и настойчивость в действиях // В гли-

бині душі Білозуб розумів, що замітка правильна, але визнати це не ставало снаги /В. Собко/.

Снігування - Обработка семян или овощей снегом // В Лісо-степу снігування насіння дає кращі наслідки, ніж намочування. /З газети/.

Спідняк - Нижня составная часть чего-либо // Вершки з глечиків позбирають, а спідняк позливають у сулії. /З фольклору/.

Спонтелічити - Сбить с толку // Наказ Каленика Романовича спонтелічив помічників /І. Сенченко/.

Спозаранку - С раннего утра // Чого це ти Мокрино спозаранку ходиш на одвідання? /І. Н.-Левицький/.

Спроможність - Внутренние силы и возможности // Я вже маю спроможність і сама зароблять собі на хліб /І. Н.-Левицький/.

Спросонку - Сквозь сон, в полусонном состоянии // В хаті спали і хропіли, сопіли та говорили спросонку /В. Стефанік/.

Сторчака - Вниз головой // Він як повскознеться, то так сторчака туди й полетів. /З фольклору/.

Стусокнути - Сильно фолкнуть, ударяя чем-либо твердым // Так ніби хтось великий, дужий стусокнув її чоботницем в утісі сили в груди /С. Васильченко/.

Стябло - Деревянный ковш // Повитягав кухар з казана здоровим ополоником зварену рибу й склав її в стябло /І. Н.-Левицький/.

Судія - Большой бутыль // Матерією були прикриті здорові судії з горілкою /І. Н.-Левицький/.

Сьогорічний - Этого года // Новим, новим наповниться змістом для мене сьогорічний весна /П. Тишина/.

Торік - В прошлом году // Торік Ігор склав екзамен разом за два класи /В. Козаченко/.

Угадько - Умеющий угадывать // Отже й не вгадала стара! Поганий ти угадько /М. Кропивницький/.

Угайка - Потеря времени // Кожна хвилинка угайки могла занастити усю справу /В. Грінченко/.

Ужитковий - Пригодный для практического употребления // Майстри гончарного мистецтва виробляли ужитковий посуд для населення. /З газети/.

Уплітка - Лента, ушпеленная в косу // Ой брат сестрицю розпліта, де ж ти уплітки подіва? /І. Н.-Левицький/.

Учапати - Часто ходить /куда/, бывать, хаживать // Стала вона до діброви учапати / М. Вовчок/.

Халабуда - Особий вид палатки, побудований для тимчасового використання // В халабуду світить місяць. Тихо там /С. Васильченко/.

Хвища - Снежна буря // В степу гуляв сніговий. Сибірські вітри приносили хвищу й морози /О. Десняк/.

Хуви - Майський жук // Хуви над вишнями гудуть /Т. Шевченко/.

Цегельня - Кирпичний завод // Іскров поздоровив робітників з новою перемогою - пуском цегельні /О. Бойченко/.

Цілоденно - Цілий день // Не можна сказати, щоб так уже подобалось Ліні тут цілоденно ковтати підняту бульдозером куряву /О. Гончар/.

Цілокрай - Імевший целые, простые края // Перші листки картоплі, що з'являються на поверхні під час проростання, прості цілокрай. /З газети/.

Цілонічний - Продовжуваний цілу ніч //Втомлений майже цілонічною ходьбою, він заснув під ранок важким сном /В. Глициний/.

Ціпишко - Рукоятка цепа // Тесля рубочув так по ціпишку, аж воно зломилось / Л. Українка /.

Ціпов'яз - Тот, кто делает цепи // Цей, Романко, в мене хитрий, за плугом ходити, ціпом махати... Сказано - ціпов'язі /М. Коцюбинський/.

Цупкий - Очень твердый, тугой, плотный // Цупкі й високі очеретини блищали на сонці, як золото /М. Коцюбинський/.

Цямрина - Колодезний сруб // Зійшла на могилу та й глянула тоді на своє село. Саме як на долоні, так мені в очах і замигтіли білі хати, колодезні цямриння, розквітні садки /М. Вовчок/.

Чалапати - Шапать, брести по воде с шумом // Вона йшла навгад, чалапаючи по густім, липкім болоті /І. Франко/.

Чапати - Идти медленно, с трудом // Босі репані ноги чапали по м'якій пилеві /К. Гордієнко/.

Чапіти - Стоять согнувшись // Селянин хвилю мовчав, гнів-мо поглядаючи в кут, де чапів Бовдур /І.Франко/.

Чакувати - Выпивать водку // Люди чакували, плакали, обнімались /Г. Барвінок/.

Червонити - Окрашивать в красный цвет // Сонечко стоить низько на заході й червонить своїм світлом гарячим спечений степ /Д. Українка/.

Черес - Широкий кожаный пояс с отверстием для хранения денег // Грошей у його було дочорта: повнісінький черес /О. Сте-роженко/.

Чимчикувати - Идти быстро, поспешно // Корній Кирилович Недокус уже не на ярмарок, а з ярмарку чимчикував /Я. Збанацький/.

Чоботарня - Сапожная мастерская // Вона давно вже одружи-лася з завідувачем колгоспної чоботарні /Б. Кроткевич/.

Чубити - Драть за волосы // Серед двору Василь чубив Ганю, а та кричала не своїм голосом /П. Мирний/.

Шибка - Стекло в раме окна // Вагряно горіли хмары і від-світ їхній лягав на шибки вікон /А. Шили/.

Щипувати - Разрывать на части, на кусочки // Вітер сеф-дито щипував убогу одіж, наскрізь проминавав тіло /А. Головица/.

Ярник - Яровя лещина // Весною на своїм полі вони сіяли ярник /М. Стальмах/.

РОСІЙСЬКІ САМОБУТНІ СЛОВА
БЕЗ ЛЕКСИЧНИХ ВІДПОВІДНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Алкать - Почувати /відчувати/ голод; жадати /чого/
// Алчный корыстолюбєц не может никогда насытиться золотом
/Н. Карамзин/.

Безлуние - Безмісячна ніч // Ночь звездная, прекрасная,
но безлунная /Д. Григорович/.

Благодушествовать - Бути в доброму настрої // Я на днях
был у него, и был тронут и поражен его простым спокойствием и
благодушием /Л. Толстой/.

Бодрствующий-Який не спить, пильнує // Он был бодр телом,
потому что был бодр умом /М. Гончаров/.

Варганить - Робити нашивку, партачити // Варганье само-
варшкo, я сейчас, - и бежал в лавку /В. Ляшко/.

Вековуха - Стара дівка, перестарок.

Верхоглядничать - Ставитися до всього поверхово, легковаж-
но // Термосесов не верхоглядничал, не озирался и не корчил из
себя первое лицо /Н. Лесков/.

Впечатлять - Справляти велике враження, дуже вражати
// Жуковский бодр, очень бодр; лишь бы только мрачная злоба
людей не впечатляла, не врезала в мягкое его сердце недоверчи-
вости к людям /А. Тургенев/.

Вразлет - У різні боки // Я никогда не встречала на свете
ничего более злого и омерзительного, как эти его косые глаза и
эти вразлет идущие густые брови /Н. Лесков/.

Врачебник - Лікарський порадник.

Времянка - Тимчасова споруда /хата, гребка тощо/.

Времяпрепровождение - Проведення часу для розваги // Воз-
вратился домой через силу, с полным убеждением, что охота не
может служить ему времяпрепровождением /А. Писемский/.

Встарь - За старих часів, у старовину //...Хоть и заглядыв-
вал я встарь в Академический словарь /А. Пушкин/.

Вскрапнуть - Трохи поспати // Прокофьев завалился после
обеда вскрапнуть на диване /М. Салтыков-Щедрин/.

Втуне - Без уваги, поза увагою // Так уж не оставьте
втуне просьбы моей /А. Мельников-Печерский/.

Выглядеть - Мати певний зовнішній вигляд // Рядом с плотной, большой фигурой Половцева Тимофей выглядел подростком / М. Шолохов /.

Гнездовье - Місце гніздування.

Двадцатью - Двадцять разів.

Дневальник - Бути дневальним // Кто нынче дневальник? - Спросил Разметнов /М. Шолохов/.

Докрасна - До червоності, поки не почервоніє // Когда в котле остается очень мало воды, то его стенки раскалятся все больше и больше, чуть не докрасна /А. Куприн/.

Домовладка - Господар дому // В семейном быту Гавриил Маркович был до ног домовладка /А. Мельников-Печерский/.

Дорогостоящий - Який дорогого коштує.

Досиня - До синього // Из лавок выглядывали бритые досиня китайские головы и лукавые физиономии /М. Гончаров/.

Достопримечательность - Визначна пам'ятка /річ, місцевість і т.п./ //Рязань есть селение, достопримечательное своей древностью /В. Белинский/.

Достохвальный - Хвали гідний // Катерина Андреевна оправляется и Лиза ведет себя достохвально /Н. Карамзин/.

Досюда - До цього місця // Выхали мы на рассвете, доехали досюда /Н. Бубеннов/.

Единажды - Один раз.

Кашнеть - Ставати калібнішим // Он все богатеет да кашнеть /И. Бунин/.

Заблагорассудить - Визнати за добре // ... и уеду тогда, когда мне заблагорассудится /Н. Островский/.

Заиндеветь - Укритися інеем, памороззю // Был мороз граду-сов в двадцать. Окна заиндевели /А. Чехов/.

Закоробить - Почати корчити /судомити/ //Меня закоробило от его слов /А. Чехов/.

Замертво - Як мертвий, як неживий // Он-сутки замертво лежал /А. Пушкин/.

Затравенеть - Зарости травом // На затравеневшем дворе было тихо /М. Шолохов/.

Заугрюметь - Стати похмурим // Морозов тоже заугрюмился /Г. Успенский/.

Заушати - Бити по щці, в вухо // Каждый последующий мыслитель заушал и ниспровергал всех предыдущих /В. Короленко/.

Зачетка - Залікова книжка // На наших зачетках уже красовался штамп комиссии /Л. Кассиль/.

Здравствовать - Бути живим та здоровим // Дай тебе бог сто лет здравствовать /А. Пушкин/.

Зимник - Зимова дорога // Вот он едет зимником перед самыми окнами моего дома /М. Салтыков-Щедрин/.

Злоумышление - Злочинний замір // Главная обязанность копейщиц - как можно чаще бить камнем в чугунную доску и тем устрашать злоумышленных /А. Пушкин/.

Игрочишка - Поганенький гравець // ... взогрел сегодня в собрании всех этих игрочишек /А. Куприн/.

Извиниться - Просити вибачення // Я приехал извиниться, Тимофей Васильевич /А. Чехов/.

Излукавиться - Стати лукавим, хитрим.

Изобилие - Велика кількість // В этом лесу великое изобилие ягод /М. Салтыков-Щедрин/.

Изубыточить - Призвести до збитків // Нельзя сказать, чтоб почтенные особы очень изубыточились для моего приема /А. Герцен/.

Изъязвленный - Укритий виразками // Стрелами острыми твоими мне сердце все изъязвлено /М. Крылов/.

Индеветь - Укриватися інеем // Луна из-за горы поднимается тускло, деревья индевет /Н. Лесков/.

Интимничать - Вести інтимні розмови.

Исхарчиться - Витратитися на храчі.

Карманник, карманщик - Кишенський злодій // Когда-то Таранец был карманщиком и для него пустым делом было вынуть из кармана бутылку /Н. Макаренко/.

Картежничать - Бути картярем.

Копнение - Складання в копи.

Коробейничать - Бути коробейником.

Корообдирка - Корообдиральна машина.

Криветь - Сліплючи на одне око.

Кривоглазый - Сліплючий на одне око // Кривоглазая работница несла к столу щи /А. Успенский/.

Мелкодушие - Духовна обмеженість .

Мелкотравье - Дрібні /низькі/ трави // Внизу стелеться ковер азолій и мелкотравья -Г. Пасынков/.

Мелок - Грудочка крейди // Взяв в руки мелок, стал чертить им /Л. Толстой/.

Меньшак - Менший /молодший/ син /брат/ //Их было два брата - старший Абрам Зотыч, и Микой Зотыч меньшак /Д. Мамин-Сибиряк/.

Местничать - Сперечатись за місце // Как человек, он любил местничать /Н.Карнович/.

Месторасположение - Місце розташування /розміщення/ //..."показал ему на карте месторасположение штаба дивизии /Л. Казаков/.

Монтажничать - Бути монтажником.

Набелпennyй - Який носить на стегні // Пришлось положить пистолет в набелпennyй карман комбинезона /В. Полевой/.

Наглупить - Наробити дурниць // Евгений Васильевич почувствовал себя скверно, как наглупевший человек /Д. Мамин-Сибиряк/.

Наездничать - Іздити верхи // Еще мал и глуп, я уже наездничал с запорожцами /Н. Гоголь/.

Налегке - Без нічого, без речей // Вещи были отправлены в Петербург раньше, и он ехал налегке /К. Федин/.

Налицо - Бути в наявності // Улика налицо не запырается поздно /И. Крылов/.

Намедивать - Натирати крейдою.

Насильничать - Чинити насильство.

Наснежить - Нанести снігу.

Наутро - Другого ранку // Наутро ударил мороз. Дуки и болота замерзли /Н. Островский/.

Начистую - Усе чисто.

Невежничать - Поводитися невіжливо.

Недосуг - Брак часу // Писать тебе посланье мне было недосуг /А. Пушкин/.

Некось - Некошена лука // Грязь по колени и вокруг прошлогодняя высокая некось / М. Пришвин/.

Неотличимый - Якого не можна відрізнити.

Наслобровать - Не минути лиха // Мы столкнемся с ним на

узкой дороге, и одному из нас несдобровать /М. Лермонтов/.

Неугодливый - Якому важко догодити // Так неугодлив он, что беда! /М. Гончаров/.

Неудобочитаемый - Нелегкий для читання.

Неудобь - Непридатна земля.

Нижеприводимый - Який наводиться нижче.

Нечет - Непарне число // В виде жребия им служил чет или нечет на рублевой бумажке /А. Куприн/.

Новобрачный - Недавно одружений // В вагоне железной дороги с нами поместилась молодая новобрачная чета /М. Тургенев/.

Обезденежить - Звестися з грошей.

Обездушеть - Стати бездушним, нечулим // Не про тебя одного говорю, все мы, друг ты мой, обездушили /Г. Успенский/.

Обезземелеть - Позбутися землі // Дворяне в уезде обезземелели и в предводители никто не шел /А. Толстой/.

Обезлошадеть - Залишитися без коней // Обнищали, оскудели, обезлошадели. Последнее отдавали на эту прорыв /А. Толстой/.

Обесмыслить - Позбавити значення /змісту, глузду/ //Нет такого слова, которое не сумели бы мы обесмыслить /Д. Писарев/.

Обитаемость - Заселеність, придатність для життя // Сперва он ничего не услышал, кроме тех ночных звуков, которые почти всегда услышишь в обитаемом месте /М. Тургенев/.

Обленишь - Зробити лїнивим, ледачим // Тетя жаловалась, что все обленились, никто ничего не делает /А. Чехов/.

Облокачиваться - Спиратися лїктями //Сережа опять облокотился на край стола и задумался /А. Чехов/.

Обмеливать - Обводити крейдю.

Обнаглить - Зробити нахабним // От голода волки совсем обнагляли и забегали в деревню даже днем /А. Куприн/.

Обнадеживать - Подавати надїю // Дело не стало за советами, утешениями и обнадеживаниями // А. Чехов/.

Обожатель - Палкий прихильник // ... был убежден, что и Балашев после его обеда был его другом и обожателем /Л.Толстой/.

Обозримый - Доступный для огляду.

Оболонь - Дерево, очищеное від кори.

Обрекатся - Прирікати, засуджувати себе // И ведать отдыха

не буду, и всем страданьям обрекусь, но жизни тайну я добуду /А. Толстой/.

Общественник - Громадський працівник, діяч // Там он, как полевской общественник, имел право на покосный надел /Л. Бажов/.

Обыднелеть - Укритися і неєм // Два добродушних мужика с обыднелельми бородами держали под руки кузнеца /Л. Леонов/.

Однажды - Один раз // Не однажды мать вставала на ноги и снова падала /М. Горький/.

Оземь - Об землю // Взял Иван сноп, тряхнул оземь /Л. Толстой/.

Оконница - Віконна рама // Варвара встала на оконницу и отворила форточку /М. Тургенев/.

Окриветь - Осліпнути на одно око // И впился комар как раз тетке прямо в правый глаз. Повариха побледнела, обмерла и окривела /А. Пушкин/.

Окупчивый - Який окупає себе.

Оплечь - На плечах // Кругом огни... огни... - Оплечь ружейные огни /А. Блок/.

Остепеняться - Робитись розсудливим, статечним // Мы остепенились, и жизни безалаберной конец /А. Толстой/.

Осторожничать - Бути дуже обережним.

Остроумничать - Намагатися бути дотепним // Мишель разошелся и еще больше начал остроумничать /А. Новиков-Прибой/.

Отборонить - Кінчити боронування.

Отзаниматься - Кінчити заняття.

Откушать - Кінчити їсти.

Отохотиться - Кінчити полювання.

Отполосавать - Порізати на смуги.

Отраслевик - Спеціаліст певної галузі господарства.

Отрыбачить - Кінчити рибалити.

Отстрипать - Кінчити куховарити // Анисья, когда отстрипает, надевает шерстяное платье /М. Гончаров/.

Отсутствовать - Бути відсутнім // Опять тишина нависала над Малиновкой. Но в этой тишине отсутствовала беспечность /М. Гончаров/.

Подкорье - М'яка підкорова деревина.

Подтопок - Грубка біля печі.

Пожалуйста - Будь ласка, будьте ласкаві // Соседушка, мой свет! Пожалуйста покушай /М. Крылов/.

Поличное - Речовий доказ // Чубатый ухитрился выкрасть из амбара с меду ячменя. Хозяин поймал его с поличным /М. Шолохов/.

Полнолуние - Повний місяць // В полнолуние я часто целые ночи напролет проводил сидя на своем тюфяке /Л. Толстой/.

Полосование - Різання на смуги.

Поломойка - Робітниця, яка мие поли // ... поломойки моют полы за деньги, а их заставляют работать даром /В. Вересаев/.

Полотер - Натирач підлоги // С утра уже трудились полотеры, натирая паркеты /Н. Никитин/.

Попятить - Подати назад // Белоголовый подросток тужился попятить буланую лошадь и не успевал в этом /М. Горький/.

Поробеть - Трохи злякатись // Он хотел поробеть немного и потом уже решиться на что-нибудь очень решительное /М. Шолохов/.

Поругивать - Злегка ляяти // Недаром наши странники поругивали мокрую, холодную весну /Н. Некрасов/.

Побавить - Трохи зменшити // Петька подошел к столу и побавил огня в плошке /Л. Леонов/.

Правдоносец - Носій правди // Что же сказали бы они теперь, эти правдоносцы /Л. Леонов/.

Предварилка - Місце попереднього ув'язнення // Зарянова находилась в предварилке почти две недели /М. Михайлов/.

Предзимье - Час перед початком зими // Падают первый снежок, ударяет предзимний морозец /А. Неверов/.

Предпочитать - Віддавати перевагу.

Пресекать - Класти край // Упоминание об ужине повергло в уныние и пресекло разговор в самом начале /М. Салтыков-Щедрин/.

Преуспевать - Досягти великих успіхів // Чичиков и Молчалин преуспевают, живут в свое удовольствие /Н. Гоголь/.

Присутствовать - Бути присутнім // По-моему и участвовать на дуэли и присутствовать на ней просто безнравственно /А. Чехов/.

Приютить - Дати притулок // Женщина стала просить пустить ее переночевать. Ее приютили, согрели /А. Серафимович/.

Прослыть - Набути репутації // Бригины начали подниматься в гору и прослыли за больших тысячников /Д. Мамин-Сибиряк/.

Пряник - Прямий шлях // Коли три версты обходами, пряниками будет шесть /Н. Некрасов/.

Путеобходчик - Обхідник колії.

Пшенка - Пшоняна каша // Он посыпал крупной солью из тряпоч-
ки янтарный качан вареной пшенки, собиравсь обедать /В. Картаев/.

Пятить - Посувати назад // Кучер начал пятить лошадей
/И. Гончаров/.

Пятипублевик - П'ять карбованців // Он гонор показываает -
швырнул пятипублевик на стол /М. Горький/.

Пятью - П'ять разів // Пятью пять - двадцать пять /Фразема/.

Разважживать - Знімати віжки.

Раздобеаничиться - Стати люб'язним // Городничий до того
раздобеаничался, что рассказала мне все свои семейные дела
/Н. Гоголь/.

Разновесный - Різної ваги.

Разномерный - Різного розміру // Он сердито нахмурился и
подал Климу пачку разномерных бумажек /М. Горький/.

Разносортный - Різного сорту // Через оклею фрагму на
улице потянуло разносортными табачными ароматами /К. Федик/.

Работиаться - Дуже образитись // Тетка совершенно работи-
лась святостью моего героя /А. Писемский/.

Раваганиваться - Перестати подобатись // Раваганилось пить
и плясать и терять свои клэнь без оглядки /С. Есенин/.

Разубрать - Пшню убрати, уквітцати // Как на триумф раз-
убравши все били /В. Луковский/.

Распоостранительно - Надто поширено.

Ротозейничать - Ложити гаши, вітришки продавати.

Сгупить - Зробити дурницю.

Сиворок - Присадібна ділянка землі.

Семилинейка - Семилінійна лампа // Я долго не закигал моей
керосиновой семилинейки /Вс. Иванов/.

Сенокосить - Косити траку // Подходит время сенокосить
/А. Кожевников/.

Сеплобольшничать - Бути жалісливим, жалісним // Видно было,
что все и весьма сеплобольшничали /Ф. Достоевский/.

Середович - Чоловік середнього віку // В барском доме сте-
пенные крестьяне - старики и середовичи - окружили стол /Е. Шил-
кин/.

Серьезничать - Напускати на себе серйозність // Это все твоя тетка серьезничает -М. Горький/.

Сквознячок - Невеликий протяг // В раскрытые двери потянул сквознячок /Н. Новиков-Прибой/.

Складень - Складний ніж.

Слабонервный - Із слабими нервами // Морские ванны должны бы тебе быть полезны, как всем слабонервным /В. Белинский/:

Сладкопевность - Солодкий спів // И поэта сладкопевность в девах райских будит ревность /Ф. Тютчев/.

Случившееся - Те, що трапилось.

Слюбезничать - Виявити люб'язність.

Сматривать - Часто дивитися // Я бывало в Забайкалье сматривал, как пилят лес /Н. Чернышевский/.

Смеиваться - Часто сміятись // Иногда мы беседовали, даже смеивались, но никогда не говорили о прошлом /Н. Лесков/.

Снежница - Тала вода на льоду.

Собутыльник - Товариш по чарці // ... нельзя собутыльника, товарища по разгульной пьяной компании, брать в служащие /Н. Саянов/.

Соименный - Який має однакове прізвище // Подарил Соломон царю Кираму, соименнику зодчего, двадцать городов /А. Куприн/.

Солнцезакат - Захід сонця.

Сослуживец - Товарищ по службе // Прибыл он в Петербург, остановился в доме своего старого сослуживца /А. Пушкин/.

Сострить - Сказати дотепно // Он не прочь иногда пошутить и сострить /М. Салтыков-Щедрин/.

Соучаствовать - Брати участь, бути спільником // Она соучаствовала мне во всех моих обязанностях /Л. Вяземский/.

Сочельник - Святий вечір // Подошло рождество. В сочельник я решил убрать свои инструменты и зажечь свечу /В. Короленко/.

Спать - З'їхати з глузду // Ему надоумилось, что парень спятил от страха /Б. Лавренев/.

Старинка - Стародавні звичаї // Кузин пьет чай стакан за стаканом и вспоминает горькую старинку /М. Горький/.

Старожителство - Багатолітне проживання на одному місці.

Старолесье - Старий ліс.

Сумерничать - Сидіти й розмовляти в присмерку.

Съязвить - Сказати в'ідливо.

Табакокурение - Куріння тютюну // За упорное табакокурение полагалось исключение из духовного училища /Д. Мамин-Сибиряк/.

Телосложение - Будова тіла // Доктор без всякого затруднения дал свидетельство о моем здоровье и крепком телосложении /С. Аксаков/.

Торговлишка - Поганенька торгівля // Торговлишка плохая. Своему много не продаш /А. Толстой/.

Трезвон - Безнастанне дзвоніння // Раздался внезапный трезвон на звоннице архиерейского двора /К. Федин/.

Тупнуть - Глузувати з когось.

Убыточить - Завдавати збитків // Зачем же вам убыточить себя? /Ф. Решетников/.

Удесятерять - Збільшувати вдесятеро // И добычу всего этого добра можно было бы удвоить, утроить, удесятерить /Д. Фурманов/.

Умозаключать - Робити висновок // Для того, чтобы понимать, наблюдать, умозаключать, человек должен прежде сознавать себя живущим /Л. Толстой/.

Участвовать - Брати участь // Один только человек не участвовал в общей радости, сидел пасмурен и молчалив на своем месте /А. Пушкин/.

Хаметь - Ставати хамом // Вот когда действительно хамед человек /А. Блок/.

Шкраб - Шкільний працівник.

Шавельник - Зелений борщ.

Южак - Піденний вітер // Может быть, там совсем тепло и дует ветер южак /С. Аксенов/.

ОСМИСЛЕННЯ САМОБУТНІХ СЛІВ
У ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА

/ зразки /

А ти гріх мій спокутуєш
В людях сиротою,
Безбачченком!

/"Катерина"/

Понад Дніпром козак іде,
Може з вечірниці.

/"Тайдамаки"/

Попід горою, яром, долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з гетьманщини стоять

/"Катерина"/

І верби, і тополі,
І вітряки на полі.

/"Книжна"/

Огонь погас, а місяць сходить
В яру пасеться вовкулак.

/"Відьма"/

І вдвох тихенько заспівать
Ту думу сумну, днедавну,
Про лицаря того гетьмана.

/"Не молилася за мене"/

Нічого, друже, не журися!
В дулевину себе закуй.

/"Хіба самому написати"/

Блукав я по світу чимало,
Носив і світу і жупан.

/ "Сон" /

Якби пустили на музики,
То я б кісники зашпела,
Наділа б жовті черевики,
Червону б юбку одягла,
Заквітчала б барвінком коси.

/"У Оглаві"/

Старий воли випрягає,
Занози ховає.

/"Наймичка"/

Лазять діти у запічку
Голодні і голі.

/"Ой я свого чоловіка"/

Серце моє, зоре моя,
Де це ти зоріла?

/"Гайдамаки"/

Горить
Огонь тихенько на кабиці,
А Йосип праведний сидить
Та думає...

/ "Марія"/

Козацьке панство похочає
В кирелях чорних, як один.

/"Тайдамаки"/

Бо ви й самі не знаєте,
Що царики коять.

/"Холодний яр"/

Марія встала та й пішла
З глеком по воду до криниці.

/"Марія"/

А наш несолений куліш -
Як знаєш, так його і їж.

/"Петрусь"/

Як маківка на городі,
Ганна розцвітала.

/"Утоплена"/

А наймичка, у порогу,
Вхопилась дуками
За одвірок.

/"Наймичка"/

Везе Марко Катерині
Сукна дорогого,
А батькові шитий пояс
Шовку червоного
А наймицці на очіпок
Парчі золотої.

/"Наймичка"/

Коло огню старий циган
З лалькою куняє.
Позирає на прибуду
Й на подзвін не дбає.

/"Відьма"/

Твою долю, моя доню!
Позаторік знала,
Позаторік і зіллячка
Для того придбала.

/"Тополя"/

А вона, моя голубка,
Нічого не знає.
Мов кошеня на припічку
З старим котом грає.

/"У Оглаві..."/

Сидить сотник на причілку
Та думку гадає.

/"У Оглаві..."/

А уночі розхрістана
І простоволоса
Селом ходить - то співає,
То страшно голосить.

/ "Сова" /

Ідуть його воли,
Воли половіт,
Ідуть, демигають.

/"у неділеньку та ранесеньку"/

Може зіддуть і виростуть,
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне.

/"Чигирине, Чигирине"/

Давно те минуло, як мала дитина,
Сирота в рядниці, я колись блукав,
Без свити, без хліба, по тій Україні.

/"Гайдамаки"/

Над Дніпровою сагою
Стоїть явор меж лозю.

/"Над Дніпровою сагою "/

Що весілля, доню моя?
А де ж твоя пара?
Де світилки з друженьками,
Старости, бояри?

/"Катерина"/

Садок вишневий коло хати
Хруці над вишнями гудуть

/"Садок вишневий"/

Та й викопар при долині
Глибоку криницю,
І виложив цямриною

/"Москалева криниця"/

Тільки вітер свище
У димарі та в комині

/"Москалева криниця"/

А я й досі плачу, і досі журюсь,
Виливаю сльози на мою Мар'яну.

/"Мар'яна-черниця"/

Кобзарі співають,
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки, -
Бо потепні.

/"Думи мої..."/

Чого се ти замовк,
Мов тобі заціпило?

/"З листа"/

Та як буду злукать,
В гаю - продвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насаду.

/"А поки те, та се, та сні"/

Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили - нема,
Нема ні слова.

/"Гайдамаки"/

Мало муки!
Давайте приску! Де смола?

/"Гайдамаки"/

І небогу
З її дитяточком малим
І посадили й провели
Вночі тайними манівцями.

/"Марія"/

Великомученице кумо!

.....
Сліпа була есі, незряца,
Недвига серцем; спала день
І спала ніч.

/"Великомученице кумо..."/

"Стара, кажуть, стала,
Нездужає..." і огризок
В вікно подавали.

/ "Сова" /

Христять Лейбу знову.
Періщили. періщили.
Аж пір'я летіло.

/"Гайдамаки"/

Ой плахотка-червчаточка,
Дивуйтеся, діжчаточка.

/"Ой стрічечка до стрічечки"/

Спала й виглядала
Козаченька молодого,
Що торік покинув.

/ "Причинна" /

З М І С Т

1. Передмова.....	3
2. Українські самобутні слова без лексичних відповідників у російській мові.....	5
3. Російські самобутні слова без лексичних відповідників в українській мові.....	26
4. Осмислення самобутніх слів у поезіях Т. Шевченка.....	36

Темшлян 1996, поз.52

Навчальне видання

Василь Семенович Ващенко

Анатолій Михайлович Поповський

САМОБУТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ МОВИ

Навчальний посібник

Редактор В. О. Насікан

Техредактор В. М. Пластун

Коректор О. А. Зуєва

Підписано до друку 05.02.96, формат 60x84/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Умов. друк. арк. 2.55. Облік.-вил. арк. 2.40
Тираж 150 прим. Замовлення № 1259.

Редакційно-видавничий відділ ДДУ, 320625, МСП, м. Дніпропетровськ-10,
пр. Гагаріна, 72.

Роталпринт ДДУ, 320050, м. Дніпропетровськ, вул. Козакова, 46

НБ ПНУС

598490